

М. ХВИЛЬОВИЙ
Г. КОСИНКА
О. СЛІСАРЕНКО

ОПОВІДАННЯ

М. ХВИЛЬОВИЙ
Г. КОСИНКА
О. СЛІСАРЕНКО

ОПОВІДАННЯ

A handwritten signature in black ink, slanted downwards from left to right. The signature appears to be 'Г. Косинка'.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО
«ЗАГРАВА»

M. Hvilovy
G. Kosinka
O. Slisarenko

STORY

- Редактор В. Славко

Художник В. Доброліж

Після закінчення періоду т. зв. воєнного комунізму, початок НЕП'у (нової економічної політики) на Україні позначився бурхливим розвитком української культури, зокрема, літератури. Тоді появився на літературних об'єктах ряд блискучих талантів — прозаїків і поетів, які численними творами засвідчили високу обдарованість нашого народу. Серед письменників цього часу визначаються такі яскраві таланти, як Микола Хвильовий, Григорій Косицький, Мих. Івченко, Вал. Підмогильний, О. Слісаренко, Ю. Смолич, М. Йогансен, В. Гжицький, Ю. Яновський і багато інших. Літературну творчість цих часів характеризує неспокій, нервозне шукання нових форм і засобів висловлення. Однак, письменству дано було точні ідеологічні напрямні, поза які виходити воно не мало права. Треба було писати під диктаж, славлячи існуючий режим, зміцнюючи поетичним словом «здобутки революції». І тут розпочалася трагедія українських письменників. Одні з них, сильніші характером, не схилилися й піш-

ли на заслання або й на смерть (Дм. Фальківський, Гр. Косинка, О. Влизько), другі замовкли, а треті заломилися, занепали духово і перестроїли свою ліру на «хвалебний» тон, оспівуючи «квітуче і радісне життя».

Уміщені в цій збірці оповідання належать перу найкращих і найпопулярніших українських підсоветських письменників. Писані в тридцятих роках, перших роках большевицького панування на Україні, вони є характеристичними для творчости кожного з цих трьох письменників.

Кілька слів про кожного з авторів:

Микола Хвильовий (Фітільов) — чи не найяскравіша постать в українській пореволюційній літературі. Нар. 1893 р. у Тростянці на Харківщині. На літературний шлях вступив у 1917 р. Засновник літ. організації «Вапліте». Написав 3 збірки поезій, оповідання: «Сині етюди» (1923), «Осінь» — етюди (1924), «Синій листопад» (1926), роман «Вальдшнепи» (недокінч.). Автор культурно-політичних памфлетів, що проголошували потребу літературних зв'язків із Західньою Європою і розрив з Москвою — «центром всесоюзного міщанства». Ці памфлети викликали відому літературну дискусію, яка набрала свого часу великого розголосу і, зрештою, спричинилася до самогубства письменника (1933).

Микола Хвильовий був комуністом, та коли він зрозумів, що під комунізмом криється стара Москва, завданням якої було і є «собираніє руської землі», він відійшов від комунізму. Хвильовий у нашій літературі величина, якій позаздрити можуть і чужинці.

Григорій Косинка — нар. 1899 р. у Щербаківці на Київщині. Перший його друкований твір «На буряки» (1919). Головні твори: оповідання «На золотих богів» (1922), «В житах» (1926), «Політика» (1927). Розстріляний разом з поетами Влизьком, Фальківським та ін. у 1934 році.

Олекса Слісаренко — нар. 1891 р. на хуторі Комівцеві (Харківщина). У 1919 р. видав першу збірку поезій «На березі Кастальському», в 1928 р. — збірку поезій «Байда». Перша книжка оповідань під назвою «Сотні тисяч сил» вийшла в 1925 р. Повне видання прозових творів — три томи оповідань і дві повісті: «Зламаний Гвинт» та «Чорний ангел». Брав участь у літературній дискусії Хвильового. За часів Постишева заарештований і засланий до концтабору.

М. Хвильовий

СОЛОНСЬКИЙ ЯР

I

До слобожанських Млинків підійшли могутні ліси Полтавщини і за три верстви зупинилися.

Стоять стіною, хмуряться.

В гущавину доріжка по папороті, повз сизі кущі, до Солонського Яру.

Солонський Яр: яр і село.

В селі пахтить дубовим молодняком, що стоїть над яромселом, а нижче в провалля поплентались стрункі й темні явори, і тільки за десять верстов виринають, щоб мовчазно відійти на захід, на південь.

Удень над селом сковзається клапоть перламутрових хмар, а вночі хмари зникають за проваллям, тоді Солонський Яр горить вогняницями — і ліс, і село, і небо.

Тоді горить, чарує папороть.
Солонський Яр — природна фортеця.

Солонські острожники казали:
— Є Холодний Яр, а це — Солонський Яр... Атож...

А в Млинківській волості скаржилися:

— І сукини ж сини! Прахвости! Чортового батька видереш їх відтіля.

Чухали потилиці. Збирались на сходку. Міркували. Іще чухали потилиці.

— Яку тут практіку зробити? Га? Запетлювали, як той казав...

...Коли приходить ніч, Млинки напружено дивляться на темну стіну полтавського лісу й чекають. Але невідомо, в яку кошару забредуть солонські вовки. Тільки вранці шумить село.

Вранці дізнаються, кого обібрано „до цурки“.

...Стоїть могутній дуб на півдорозі до лісу, а до нього сіріє ран-

ковий шлях, од вітряків перехилиється на ділянку молодняка.

...У немите вікно волосної ради дороги майже не видно.

Савко Гордієнко, безусий голова з гострим обличчям, подивився у вікно й підійшов до натовпу.

—Ну що? І сьогодні обібрано кого?

—Аякже: Матвія Юхименка.

Підійшов ще один селянин і безпорадно розвів руками:

—Не інакше, як дивізію треба сюди.

Притакують.

У кімнаті смердить архівним папером, а писарчуки перами риплять.

Савко вдарив себе по чолі:

—От напасть... Прийдеться воювати.

Згодились.

—Дивіться, вам видніше... А що напасть — то правда.

Але Савчин сусіда попередив:

—Ти гляди, Савко, п'ять председателів ухекали, то... може й те

бе одправлять на той світ. Це, брате, тобі не австріяка.

...А в село із Солонського Яру вилазили постаті й зникали за тинами. І ще чути було там про Савка:

— Така йому фортуна: плохий буде — хай головує, а зачепить — лихо буде...

...Над Солонським Яром розтанув останній промінь, у лісі почало темніти. Із півночі попливла хмара, теж ішла на захід.

...Пахло дубовим молодняком.

II

„...Наказую негайно виловити банду, що в Солонському Яру. Отряда прислати не можу, бо майже всі люди в роз'їздах.“

Такий папірець від повітового військового комісара.

Савко подумав: „Дійсно пора“.

Зібрав міліціонерів:

— Гайда!

Міліціонери — старі партизани,

дух партизанщини глибоко сидить.

Рудий міліціонер, старшина, каже:

— А що, того... можна буде в Солонівці самогону... Чуєш, Савко?

Голова не чує, задумався. Думає він, що йому робити: острожників, звичайно, на селі не застанеш, а солончани своїх не видадуть.

...Скоро в'їхали в ліс.

Коні наставили вуха й прислухаються до луни, що гулко йде в гушавину від ударів копит.

Глухі столітні ліси Полтавщини, і чогось тут журливо.

Насторожились кущі, тріщать гілки. Іноді коні збочують, і тоді шелестить листя на весь ліс.

Рудий міліціонер поліз за кисетом, а другою рукою порівняв свого коня з Савчиним.

— Слухай, друже, може не будемо тривожити їх, уладнаємо?

— Це кого? Солончан?

— Авжеж!

Савко сказав:

— Наказ єсть з уїзду. Ніззя.

— Ага... Ну, то інше діло.

А потім погладив корявою ^{ру-}кою коростяву шию свого коня.

— Слиш, Савко! Кажуть по газетах — румунський король селянам слабоду проголосив?

— А тобі що з того?

— Та як же: все таки слабода...

Савко скрушно похитав головою:

— Мало тобі слабости!.. Під ким ти сидиш: під королем, чи ні? Ну?

— Звісно, що ні.

— Ото ж бо й є. Бандисти ви гарні, як на вас подивишся!

Останні четверо міліціонерів пахтіли цигарками і мовчки оглядали гущавину. Сизий дим махорки хмаркою стояв над загоном, а потім струмками розходився за вітами, за зеленню.

... Підїжджали до Солонського Яру.

Доріжка веде прямо в село, а треба заїхати з іншого боку.

Пустили коні в гущавину, й зашумів, затріщав ліс.

Загінчани повтикали обличчя в арчики, а коні легко хропли й уперто продирались до ріжі.

Сонце давно вже гримало над лісом, але тут його не було.

Тут ніколи не було сонця й завжди стояла тінь.

... Порішили: коли виїдуть на ріжу, гайда на Голохвацький край (це квартал у Солонськiм Яру). Гвинтівки приготувати, але без наказу голови не стріляти.

Іще продирались, і нарешті крізь гущавину прорізалися стьожки світла.

Нарешті загін вискочив на ріжу.

... Загавкали собаки. По ярку забігали постаті.

— Стій! Куди біжиш? Стій!

Голоси загінчан метушились у зелені, і з усіх кінців одкликались луни.

Савко скрикнув:

— Стріляй у повітря!

Бухнувся випал над Солонським Яром, і раптом село стало мертво.

Підїхали до голохвацьких будівель.

— Дома хазяї?

Виходили баби, перелякано дивилися на загінчан, але, впізнавши млинківських хлопців, сплескували руками:

— А, щоб вам ні дна, ні покришки. Як же ви налякали! А ми подумали — і справді комунія наскочила.

Савко суворо подивився й спитав:

— Де ваш председатель?

— Який председатель?

— Та староста ж!

— Так би ви й казали... Марфо!

Ану=бо, поклич голову.

Незабаром прийшов і голова.

До нього:

— Де твої голохвастівці? З уїзду прийшов наказ заарештувати їх.

Усміхається:

— Де ж я їх візьму... Господи! Ліси ж такі, слава тобі, Миколає

угоднику, не маленькі — є де схо-
ватися.

А потім заморгав підсліпуватим
оком:

— Пожди, Савко, я, мабуть, піду
дістану чогось. Як же так: гості
приїхали, треба ж таки підправитись.

Савко рішуче одрізав:

— Нікоторого гвоздя! Споільняй,
що требують.

Рудий міліціонер досадливо по-
чував потилицю:

— Слиш, Савко, а могорич не
помішав би їй-Богу!

Але млинківський голова нічого
не слухав. Наказав своїм хлопцям
вибирати з голохвастівських скринь
шмаття, а „старості“ наказав негайно
подати підводу.

Зарепетували, заскиглили баби;
заметушився „староста“.

Зашумів Солонський Яр.

У кожній хаті розчинено скриню
й повибірано з неї одіж на під-
воду. А відїжджаючи, Савко по-
обіцяв ще й спалити все голохва-

стівське кубло, коли острожники не являться доброхітно в Млинки.

Скоро загін із підводою зник у лісі, і до хатів посунулись чоловічі постаті. І довго чути було грізний гомін у Солонському Яру.

III

У Млинках гомонів базар. Де-кілька осілих тутешніх циганчат сіпали коні за хвости й вигукували, як і двісті літ тому.

Бігали, лопотіли перекупки.

А біля блискучих гір горщиків стояли поважні ганчарі Полтавщини.

Савко й рудий міліціонер носили по базару шмаття, що забрали в Солонському Яру, і викрикували:

— Люди добрі, пізнавайте своє добро!

Підходили, лапали одіж, хитали головами, але ніхто не ризикнув пізнати своє.

В натовп падало біле сонце й пахло сливами й яблуками. Пахло

ще кінським потом, і мукали покірні корови.

... До Савка підійшов низенький чоловік в обідраній свитині. Обличчя йому стягнуло зморшками, і здавалося, що він плаче.

Полапав зелену хустку, погладив її ніжно і ледве чутно промовив:

— Конешно, Дуньчи́на... Дуньки моєї...

Але раптом зник кудись: впірнув у натовп. Тільки біля „потребілки“ він підійшов знову до Савка й то-ненько, ніби горох розсипав, запитав:

— А що, Савко, чи не чути, довго ще війна буде?

А потім ще раз полапав зелену хустку й зітхнув про себе:

— Конешно, Дуньчина...

...Мекають вівці. Через базар пройшла отара, і пил сховав сонце. Десь викрикують щітинники, й біжить гул за вигін, де стоять забиті панські будівлі.

— Люди добрі, пізнавайте своє добро.

...Але не бачить Савко, що за ним стежать солончани; злосливо, лукаво дивляться на нього. А коли повертається до них, вони показують йому спину, а по спині бісового батька пізнаєш.

Рудий міліціонер виблискує червоним носом, і від нього далеко несеться дух самогону.

Іще з годину походили — ніхто не признає...

Що за напасть!

Пішли у волосну раду, зложили солончанське шмаття біля шафи.

...В раді повно народу.

Зайшло декілька чоловіків у кімнату голови:

— Не так ви робите, Савко, не слід його виносити на базар.

— Чому це?

Підійшов до Савки Онищенко, з комнезаму, на вухо каже:

— Тут вони.

— Хто це?

— Та солончани ж, голохвастівці!
Вдарив себе Савко по потилиці:
— Так он воно чого ніхто не
визнає!

Покликав рудого міліціонера:
— Зараз збери хлопців, треба
оточити, голохвастівці тут.

Похитав головою рудий:
— Де там їх тепер найдеш... Да-
вайте, мабуть, удвох.

Ніколи Савкові базікати, схопив
гвинтівку й побіг.

Ходить повз ганчарів, ніби гор-
щики уважно розглядає, а сам оком
уп'явся в натовп.

Грає сонце в горщиках, і весело
виблискують гори ганчарського
добра.

...А голохвастівці, мабуть, запри-
мітили щось недобре — до коней
пішли.

Нарешті, Савко побачив їх. Ки-
нувся в натовп.

Але вже було пізно: тільки пил
закурив до вітряків, що на пол-
тавський ліс.

— Гей, держи!

Савко націлився й вистрілив.

Галас! Галас! Галас!

Але голохвастівські коні зникли вже за вітряками.

Кинувся Савко до волости, скочив на кобилу, покликав рудого міліціонера й — гайда за солончанами.

...Затривожився базар, ганчарі заходилися складати горщики на вози, циганчата потягли за хвості коней, посунули люди до дворів.

Тільки щітинники уважно розглядали свій крам у скриньках і ще закликали до себе наляканий нарід.

Десь кричала перекупка:

— Куди ти потягнув, харцизяко! Людоньки добрі, держіть злодія!

IV

...Темна наша батьківщина. Розбіглась по жовтих кварталах чорнозему й зойкає росю по обніжках своїх золотих ланів. Блукає

вона за вітряками й ніяк не найде веселого шляху.

Болить наше мільйонове серце, і хочемо запалити їй груди своїм сьайвом... Темна наша батьківщина...

...Змилені коні зупинилися на узліссі. Сказав Савко:

— Втекли!

В рудого міліціонера від скаженого бігу ніс був мов та цибуля. Втирав хусткою піт.

— Повернемо, мабуть, додому, чи що?

— Ні! Гайда на Солонський Яр.

— Та чого ж ми поїдемо?

— А того, що треба видивитись, осточортіли вже.

Рудий казав, що небезпечно вдвох у таке кубло теліпатися. Але Савко був упертий.

Поїхали.

За півверстви зупинились, позлазили з коней і з гущавини оглядали Солонський Яр. Савко сподівався, що біля дворів буде мезушня, але по вуличках нікого не

видно було: і яр, і село — усе ховалося в зеленій тиші.

Так перебули, мабуть, з півгодини. Потім Савко сказав переїхати на другий край, що поринув у дубняку, куди не добиралося око.

Коли посідали на коні, в ліс зайшов уже вечір, і знову гостро пахло молодняком. Зірвався заєць і залопотів по листях.

(...Темна наша батьківщина, і темні в ній ліси. Тягнуться вони на Полтавщині мовчазно на захід, на південь).

...Казав міліціонер:

— А може б помирилися... Слиш, Савко?

— Ніззя...

— А то, їй-Богу, могорич запили б...

Савко гостро дивився в гущавину.

Сонце, мабуть, уплигло за обрій, і в лісі ходив уже важкий присмерк.

Коли знову з'їхали на стежку, що веде на Млинки, Савко раптом схопив рукою гвинтівку. Але в цей

момент гримнув випал, і далеко пішла грізна луна.

Коні рвонулись і кинулися з лісу.
Засвистів вітер.

Гримнув ще один випал, і зашумів ліс від цокоту копит: за млинчанами летіла погоня з голохвастівців.

Рудий міліціонер зупинив коня:
— Братці, не бийте!

Але Савко розумів, що йому милости не буде. Як божевільний, гнав він свою кобилу на Млинки.

— Цок! Цок! Цок!

Іще далеко позаду солончани, але Савкові треба добігти до вітряків, поки острожники не вискочуть із лісу.

— Цок! Цок! Цок!

Свистить вітер у вухах. Гніда кобила запінилась, важко дихає на дерева... (Невже наздоженуть?).

...Свистить вітер.

...Нарешті, Савко вискочив у поле.

На заході жевріло (конало) небо.
Десь горіли бур'яни під вогнем

польового повітря. Поле горіло бур'янами.

Знову гримнув випал—то вискочила на узлісся ватага солончан.

Савчина кобила пролетіла ще декілька кроків і гепнулася на землю.

Захропла.

Савко заліг за кінський тулуб і почав відстрілюватись.

Ватага зупинилася.

Але то був один момент: відразу ж солончани пішли в обхід.

Тоді Савко рачки поліз до Млинків.

Біля вітряків він випустив останню кулю й кинувся до першої хати.

Ускочивши в двір, він заліз під комору...

...Скоро в дворі були й солончани.

...Млинки наче вимерли, тільки собаки завзято гавкали по дворах. Зачувши постріли, млинчани поховались по хатах, не виходили.

Голохвастівці витягли з хати хазяїна:

— Кажи, де він? Ти ж бачив, куди він сховався?

— Та я ж... їй-Богу...

Свиснув чмелем у повітрі нагай. Хазяїн заплакав і вказав на комору.

Заревли солончани, оточили будівлю.

— Гей, ти! Чого перелякався — вилазь!

І наставили під комору одрізи.

...Савко мовчки виліз, подивився навкруги себе й похилив голову.

Зловтішними вогняницями горіли в голохвастівців очі.

Підійшли до Савка, мовчки роздягли його й голого повели в поле.

Ішов по дорозі Савко й тупо дивився на полтавський ліс.

...Млинки мовчали.

...За вітряками голохвастівці зупинились:

— Хлопці! В кого гостріший ніж? Виймай!

...А потім двоє одійшли в бік,

підійшли до хати й пустили два червоні півні.

...На далеких гонах горіли вогнем сухого повітря запашні бур'яни.

Піднявся вітер. Зашуміли Млинки. Забили в розбиті дзвони. Загала-сували вулиці:

— Рятуйте! Рятуйте!

...А глибокої ночі із злизаного пожегом краю посунулись натовпи людей до голохвастівців.

...Тієї ж ночі величезна заграва пожежі стояла над Солонським Яром.

І знову на далеких гонах горіли вогнем сухого повітря запашні бур'яни, і гостро пахло дубовим молодняком.

АНКЕТА

I

Чорнобривий паровоз закашляв десь далеко колесами, несміло зашвистів у степу, і замурзані села виглянули із-за горбів здивовано, а Половецьке назустріч аж покло-нилося, наче хотіло сказати:

— Добридень вам!

Але засіяв сіянець дощ, заїмжилося, і село не поздоровкалося...

А на тихий кашель паровоза підвівся з полу в своїй хаті Антон Радіонович Собачка і, потягаючись, голосно сказав до жінки:

— Не люблю, коли бандит сниться. Секретний агент по бе-бе*), а мені цілу ніч, сволоч, сволоч!..

Розпатлана жінка, з підсиненим

*) Бе-бе — Комісія для боротьби з бандитизмом.

оком, спала поруч; він штовхнув її грубо під бік і в'їдливо, ляскаючи в долоні, гукав:

— Хазяйка!.. Слава Богу, вже день, а ти й досі сонька виводиш... Пора, стара!

Галька, обсіяна ластовинням та великими чорними бровами, злякано подивилась на свою долю — заспокоїлась, а спалені, смутні очі — засміялись до Собачки:

— З ким діло маєш, то той і верзеться...

— Не, ти, бра, послухай: вчора ми поймали на лузі Гарячого, а сю ніч — наче горять копиці сіна, якісь чорні свині лізуть у піч, за ними наші заложники... дядьки танцюють коло вогню і п'ють котьолками самогон...

— Я розганяю їх із Чабанюком, а Бугаєць Дмитровський (у мене сексотом працює...) під ніс мені котьолок: «пий, кров-душа, разом з нами!»

— І головне — Гарячий на рижо-

му коні—прямо на мене—командую: «револьвери» — сіна горять, а села почорніли, як самогонні апарати...

Галька погладила сонну голівку Палажки, закрила настільником ноги розпаленого на припічку хлопчика і важко зітхнула:

— Бо п'єш... Отак десь гуляти меш-гулятимеш, а банда застукає та й...

Антон Радіонович сплюнув додолу, розтер чоботом—трохи зблід і, скривлений, схожий на змерзлого пса, промовив:

— Горілий самогон, — говорив тов. Джемс, — вредно пить...

Він почав лащитись до жінки.

— Дурочко ти, да ти знаєш, що таке твій Антон Радіонович? Думаєш, отак без рукавиць і на той бік пошлеш... го-го! О, я можу ще тепер зжити декого, хай не гавкають — «бандит був — бандит зостався»... О! Ну, от... знов своєї: «надоїв людям — услід плюють»!.. Плювать мені на людей, знаєш це?

Ет! Правду говорить про жєнщину тов. Джемс...

От серед цього саме місця Антон Радіонович натяг лівий чобіт на ногу і змінив свою думку:

— Готуй снідання, а Палажка хай катне до комнезаму за підводою... Сьогодні говорю учителям, хє, контрреволюціонерам, промову... Ми тільки кє лучшого хатім... — І далі різко гукнув на всю хату:

— Снідать — раз, онучу без рубців знайти — два, і чарку до снідання — три!

Галька:

— Уже стерявся...

І Антон Радіонович почав снідати; жінка підносила, а заспані діти попркидались і злякані поглядали з печі на батька і мовчали; правда, іноді падало на прилавок, до матері, якесь необережне дитяче слово: «мамо, а нам сальця», — але батько протирав тоді заплакане

вікно і незадоволено їв із салом своє слово:

— Азіяти.

...На печі шепотіла осокою дітям баба Оксана:

— Ваш батько виписує душі, як у граматку, а потім п'є та матір б'є...

І діти боялися батька: коли настане вечір, він уздечку з кілочка та до матері п'яний кричить:

— Ти проти влади йдьош? Уб'ю гадюку!

П'яний падав на долівку, бив лобом підніжку стола, блював... а мати слала долі куль соломи, кожух — клала спати, і сама бігла замикаєть двері — боялися...

«...І виписує душі, як у граматку, а потім п'є та матір б'є...»

Собачка надів порепану од сонця шкуряну куртку, накинув дощовика, засунув за пояс револьвера, грюкнув дверима і — вийшов.

Аж до самих Смутних Горбів Антон Радіонович думав:

«Що казав тов. Джемс про жен»

щину? Жінчина і проіздводство...»
Він засміявся сам до себе і сплюс-
нув:

— Хіба з таким жлобом, як моя
жінка, може бути проіздводство?
Культури ніякої, неграмотна, а по-
літики совершенно не понімає.. Ех,
свет!.. — Останні слова були вже
із термінології самого лише Со-
бачки.

— Но, но, но... Оддиш трохи,
не смикайся, — приказував під гор-
бом якийсь кліщуватий, з рижою
борідкою, дядько до коня; поба-
чив Собачку, обтер повагом мокре
обличчя і влєсливо, хитро засміявся:

— Антону Радіоновичу привіт...

А Антон Радіонович тільки одно
слово:

— Здрастуй, — тихо, — а прод-
налог! — голосно, і наче в серце
голкою кліщуватого — «не везе»!
— одкотив комір дощовика і—пішов.

Дядько скривився:

— Пролог... Н-но!

Ударив коня — засвистіла під ко-

лесами грязь і віз спинився; дядько кинув услід Собачки слинявого матюка, сіпнув за віжку і люто запитав голу вербу:

— Га? Пролог, каже, а! В банді крутився, і тут крутиться, — міркує кліщуватий. — А... но! стала слухать, гадова душа!

Повернув пужално, і з усієї сили ударив коняку — сіпнула, а він підклав плече під полудрабок, і побичувались на гору.

А Половецьке ранком було таке убоге... обсмикана скотиною стріха на повітках, голе обчухране дерево, а через дорогу од колодязя пройшла з повними відрами, боса, у кропив'яній з мішків спідниці, дівчина і хлюпнула коло воріт водою...

Грязь, дощі...

— Спасибі, хоч дорогу з повними відрами перейшла, — подумав дядько і тугіше підперезав пасок шинелі.

II

Волость, перемальована на ви-
конком, нагадує стару миколаїв-
ську троячку, залиту олією, що
блищить отою осугою, а кінчики
покусані часом, — так от кулі поку-
сали бляшану покрівлю волости,
у вікнах — тонка шалівка, а під-
лога — пізно запоране поле... З'їзд.

І коли розтрушує городняком
учитель Матвієць, здається, засі-
ває поле; це нічого, що в кутку,
де була колись ікона пам'яті Олек-
сандра III, стоїть тепер бюст Шев-
ченка, а над ним плякати:

— «Бей по Колчаку! — звал
Октябрь.

Бей по Деникину!

Бей по Петлюре!»

а хтось, голодний на папір, відір-
вав цигарок на три і неграмотно
дописав: «бей бандитов — експлоа-
таторов народной кресси».

Матвієць на все це дивиться ко-
со, обережно, а сміх його — то

ненький, їдкий і сковзається на обличчі вчителя Чечевички, і радоловлять у дверях його очі обпалений вітром вид Одарки Костянтинівни... Він показує на газеті рядки і голосно, аби чули вчителі, що крешуть коло вікон огонь, читає газету...

— ...Прикурюємо... з'їзд так з'їзд:
— Антон Радіонович слово кажуть...

— Ша, Чечевичко...

По радіо (хі-хі) повідомляють: «Європа в революційній небезпеці: в Англії, Америці, Франції перепродукція товарів досягла... безробіття грізною хвилею...»

І кидає на стіл газету. Одарка Костянтинівна хіхікає; її лисяче обличчя, коли зустрічає розумні Матвійцеві очі, робиться кокетливо-пишним, серйозним, а слова його вона вичитує сама, — але до розмови встряє отак собі, заздрастуйте, розхристана бурсацька постать Чечевички, і на хвилину робиться смішно:

— Я так думаю, хай там собі безробіття, а нам аби кращий пайок давали, або хоч би консерви... ги-ги!
— Він дурнувато оглядає своїх товаришів і підходить до Матвійця:

— Правду говорю, чи ні? — запитує Чечевичка і безцеремонно простягає руку до капшучка з тютюном.

Одарка ніжно торкає Матвійцеву руку, випростовується і сумно зітхає, отак, наче хоче вимовити гаряче — ех!.. і раптом перебиває його мислі:

— Я чула, — тихо починає вона, — що ваш зятьок над сестрою знущається, чого ви мовчите?

У Матвійця нервово тремтить брова:

— Собачка — бандитський намул, ім'я якому смерть, але не я, я не можу, хтось поклав до мого серця жаль... ні.

І шумить сива шапка Чечевички:

— Ану, гайда — до школи: Джемс,

Антон Радіонович — всі, треба починати...

— Антон Радіонович... бідна ж моя сестра... — сумно проказує Матвієць, кидає недокурок і перепускає до дверей Одарку Костянтинівну.

— Ох-хі й яблучко да революція,
А бандитським дядькам
да — контрибуція... —

випльовує в осінню грязь гармонія продбательйону, затихає, а Матвієць чогось думає про устілку, що промокла в правому чоботі, і стомлено сміється.

Шкільні двері, коли одчиняються, позіхають од холоду — нетоплено, але по шибках цвіте тютюновий димок і гаряча пара вилітає у делегатів з'їзду і стелеться по шкільних лавах, де на плямах чорнила синіє, гусне...

До столу підбігає підтюпцем тов. Джемс, маленький, з подзьобаним віспою обличчям, винувато просить

(він начальник міліції) пробачити, але інструктора з центру не буде:

— Начінайте, товарищі, самі, а докладік сделаєт Антон Радіонович, — тихо додає він і сідає кінець столу.

Антон Радіонович поправляє кобуру револьвера, вирівнюється і торжественно виходить, наче общипаний гусак, в австрійському галіфе — до вчительської катедри.

Матвієць спльовує додоу й закурює, делегати, зачувши ім'я Антона Радіоновича, боязко оглядаються до дверей, притихають, і зала хутко німіє.

— Товариші інтелігенція й селянство! — починає, пильно вдивляючись в обличчя делегатів, Собачка, — вам ізвесно, хто я такий?..

— Затемнять народ, жаждущий знанія і света; буржуї сознавали, що когда настанет соціалізм советской власті — оні погібнуть, і вони погібли, но йде жестокая боротьба, реками проливається кров, і експлоататори народной крові — бандити,

наприклад, поймали курінного 3-го курія, котрий перейшов, як і я, чесно, — і повісили на стовпі разом із собакою, а хто ж, сознательний, не погодиться, що ето зверство? І когдa йдють боротьба не на життя, а на смерть, тогдa нужно акуратно здать продналог: не думайте, що я не сознаю, кака я ето трудность, да, наш дядько, покіль не загримить, не перехриститься, но время не жде, дорога тепер плоха, значить підвизить треба скоріше...

— Раз ти здав продналог, тогдa не будеш нарікати, що Антон Радіонович не дає дихати, нет, я тебе пальцем не трону... потому, ти чесний гражданин, а не бандит.

— Не помагай імперіялізму, котрий здавив жалізною рукою красную винтовку, хоче потопить в крові революцію, а здавай продналог; правильно говорю, ілі нет? Ето важный вопрос, і я ставлю рубя: хто проти? Я окончив...

Чечевичка лясає в долоні і роз-

гублено бігає очима по делегатських обличчях. Тоді посеред школи вимальовується у синьому диму подзьобане віспою лице тов. Джемса — винувате, з розломленою від здивування бровою, що починає підскакувати в такт з його промовою:

—...Нужно, наконец, сознать, — шекеруючи каже Джемс, — за что ми, рабочіе, прішли на село... знаєм: к нам много примазалось грязних рук, но это будет потом — вияснім, но я променял станок на вінтовку не для себя, а для всех рабочіх і крестьян — думаю, товарищі, ми скопом пойдем за революцію... Я не умею красно говорить, как Антон Радіонович...—іронічна посмішка застигає на татарському обличчі тов. Джемса. Він, не скінчивши промови, думає: «Нужно узнать поближе Собачку...Завтра достану його анкету». Чечевичка схвильовано нахиляється до Матвійця і шепче на вухо:

— Чудак, їй-Богу, тут вопрос о пайках стоїть, а він революцію сма-

лить... — Матвієць не відповідає й думає майже глухо:

— Чечевичка — копія Антона Радіоновича...

— ...Препрошую, товариші, пропеть інтернаціонал, — закінчує несподівано своє слово Джемс, і з'їзд, наче зимою школярі, встає, тупає ногами і неініміливо починає співати...

— Яка осіння туга! — зціпівши міцно зуби, продовжує думати Матвієць, а коли кінчають співати, серйозно відповідає Чечевичці:

— Не безпокойтесь, після з'їзду, здається, кожному дадуть пару білизни...

— Невже?.. — радісно вихоплюється у Чечевички, але Матвієць каже тільки:

— Ах, яка грязь на дворі...

III

Антон Радіонович повертається додому по-старому — напідпитку... і коли доходить до Половецького,

знімає з плечей гвинтівку, закладає п'ять броневику куль і цілиться в перехресну душлинясту вербу, де повісили повстанці його товариша, і б'є...

Постріл долітає до селянських осель і десь цюкає у старий присішок, а луна глухо лягає на озимину, і після цього ще густіше сіє дощ, і поспішає, сковзається у чорній свиті осінній вечір і снує над селами тумани...

Разом з ним сковзається Собачка і голосно, наче його слухають учителі на з'їзді, заявляє:

— Бог, гм, — картинка, а кагда-нибудь прикажуть тобі — не пускай дощу, і не пускай!.. Природа й скопленіє хмар... ето не важно, — продовжує розмовляти Антон Радіонович, — а главне — приходиш додому і пиши анкету; жлоб лягає коло жінки спать, а за доноси я віддячу... а то ще самого візьмуть за же — да в канверт, і будеш, братіку, не агент по бебе, а ку

кальщик... Не́ служба — ответст-
венность...

— Да, говорять інтелегенти...
поїду до Риги чи не поїду?

Жена моя бариня,
Отець капітан... Отець капітан.

Антон Радіонович гикає і, при-
гадавши історичну вербу, починає
твердіше ступати:

— Капітан не капітан, а Ми: —
плюнеш, а потім повернешся і, доз-
вольте витерти...

З туману запирхкала коняка, і
Собачка, прищудивши голову, гук-
нув:

— Хто йде? Стій.

Коняка на крик оступилась із
шляху і різко смикнула воза.

— Стріляю, стій!

— Це я, продналог возив... — «Тре
сірку добре», — подумав кліщуватий
і незадоволено пробубонів:

— Спокійніше буде, не гавкати-
муть, а то який чорт не прийде —
не покладе, а візьме... Сідайте, під-
везу: десь добре клюкнули? — без-

церемонно поспитав він, і стьобнув батою коняку.

Собачка, скаваючи на воза, спіткнувся:

— Клюкнув, — сказав він, — бо служба така... От ти підвозиш мене, а сам, мабуть, думаєш: «чого ніхто не прислідить оце клишоного бе-бе, щоб на той бік, га»?

— Я чоловік тихий, — одказує ехидно дядько, — не трогай мене — повік не зачеплю...

— ...Задощилося, — міняє кліщуватий тему, — прямо день-у-день дощі, дощі... Хоч би морози підскочили, — а в газетах, Антоне Радіоновичу, новинок ніяких? Я чув, правда чи брешуть, Ніколай Ніколаєвич Одес зайняв?

— Брехня, — впевнено одказує Собачка, — а хто тобі говорив?..

— Так... на базарі балачки велися... — і маленьке дядькове око пильно вдивлялося в обличчя Собачки.

На конячий тупіт вискочив з однієї хати веселий огонь, повернувся

в калюжі, одбив зморене обличчя кліщуватого й плигнув на зелену дугу...

— Млинці печуть, — плямкнув апетитно Собачка, — а я, мабуть, буду борщ доїдати...

— Шуткуєте... — одказав дядько: — хіба при ваших достатках... — і за кашлявся.

— Еге, це правда, на селі дейкали, що ви, Антоне Радіоновичу, благословення жіноче спалили?

— Тепер люди бачать, як у тебе кришка з столу впаде, — додав він і нетерпляче ждав відповіді Собачки.

— Достатки... Які в мене достатки? Дураки! Кажеш, картинки попалив? Нет, ще висять, але спалю, докажи мені, що імеєш власть, — не буду палить, а раз для самообману... Спини коня, треба випить води — пече, брат, горілка!..

— Кого пече, а в кого шкура лопається, — хотів сказати кліщуватий і не насмів, побоявся.

...В хаті Антона Радіоновича, коли він підійшов до вікна — ще світилося: жінка латала його чорне галіфе, розірване на якомусь весіллі, а Палажка читала матері пісню про трьох сестер, що не однакову долю мали... і бігли тоді, як дощ із дикої груші під їх вікном — материні сльози: «і голки за сльозами не втягнеш, і нитки не бачиш за кулаками»...

— Якби не твоє ластовине шебетання, дочко, давно б уже твій батько молоду жінку мав, — приказувала Галька, і, зітхаючи, підводила голову до ікони Матері Божої, ковтала сльози, нахилилась до столу — втерлася настільником:

— Читай, дочко...

— Плачемо?.. — скригнув зубами коло вікна Собачка і постукав прикладом у двері. Галька схопилася з подушечки, де сиділа, й вискочила до сіней впускати чоловіка; на порозі стала:

— Оце, мабуть, моя смерть іде...

Палажка побіліла, затрусилася і була схожа на підстрелене каченя: сіра спідничина, синя стрічка та ясні очі з пухкими бровами...

— Ждала?!

І дзвінкий лящ засвистів у сінях і важко ліг на змучене лице Гальки, а мокрий дощовик Собачка кинув додолу, поклав револьвера на стіл і скомандував у повітря:

— Роздягай, чого стала?

Галька роздягла... Листки з піснею про трьох сестер зайнялися перед її очима, захлинулась десь на припічку гарячими сльозами Палажка, — випали...

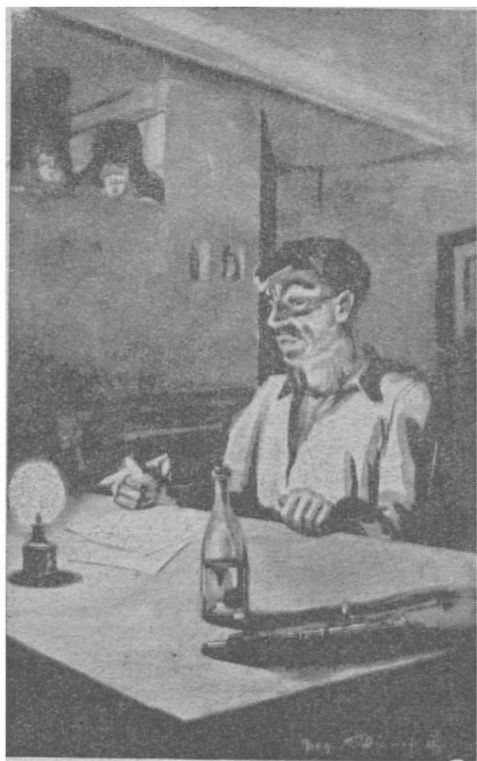
— Вечерять єсть?

— Ушки з ряжанкою, я думала ви не прийдете...

— Давай! Не могла полатать удень? — розсвітилася — досвіток хочеться... у>у, жлоби нещасні!...

Миску з ряжанкою Антон Радіонович кинув жінці під ноги, сам сіз на покуті й гукнув:

— Дайош служебную папку!...

Бачиш, — звертається Собачка до Гальки, — всякий жлоб лягає спати, а ти за його, гада, анкету пиши, какое настроєніє... Чого ти хлипаєш, пошла спати... — гидка лайка вишльовується на долівку і в хаті тихо шелестить старечий голос баби Оксани:

— Не плач, дочко, не ти перша, не ти — остання...

До вікна заглядає сліпа осіння ніч і слухає безпорадні слова старечі:

— Молися... Хай пише людські душі в граматку, хай записує людську кров... Молися...

Антон Радіонович розгортає анкету «секретних свєдєній по боротьбі з бандітізмом», довго дивиться на велику, наче соняшник-пустоцвіт, печатку, де на ободочку переломлюються літери — «особоуповномоченний на...» — осміхається, потім слинить чорно-синій олівець і напівголосно приказує — пише:

— Ну, і посаджу... побачу, як

твоя Одарка Костянтинівна прийде пропуск просить... ха, побачу.

— Давно лі працюєте по б/б? — делікатно запитує Собачку анкета, — партійні лі, соціальноє положеніє і національність...

— «Безпартейний», — старанно виводить рука Антона Радіоновича, — но чесно перейшов із банди Зеленого к советской власті, когда сидів 4 місяці в особом отделі (і як я тільки спас свою шкуру; мені тепер однаково, хоч чорту — служитиму...), бо, — рука Собачки труситься, він ехидно сміється й розгонисто продовжує: — бо тогдa ещо не укріпилась в мойом районі соввласть, а б'ув полний наш бандитизм, котрий іскоринявся, і продовжається мною скореняться, но честь імею донести товаришу особоуполномоченному...»

— Хотів би я знать, який це гад сделал на мене донос за рядна і настільники бандитів... — запитує

сам себе Собачка і відповідає — по пункту національності:

«Настільники і рядна я представив по описі разом з хлопцями, коли супроводжав бандита Ярового, а що не оказалось — не знаю, по всій верояті думаю, що пропали в дорозі, при супроводженні, бо — ставляє крапку Собачка:

— Не всі ще явилися на амністію, а єсть некторі в Гудимовому лісі, котрих не вияснив, з яких сел, а на підозренні в мене учитель Матвієць — зв'язок, і Костюченкова Мокрина, котора гонить самогонку...»

Перед очима Антона Радіоновича перебігає п. 27 анкети: отношеніє мєстного населенія к релігії?

...«Отношенія нікакого пока сделать нізья, бо всі ходять до церкви — кожое воскресеніє, особливо старики й баби, а вред од етого я поясняю й на сходах і так у балячках»...

Він кладе на стіл олівця, і, щось

пригадуючи, важко підводить голову до темних, у павутинні з васильками, ікон, і мовчки тягне, скригаючи зубами, рушник, — а коли зривається з дерев'яного кілочка (у нього ще дідівська хата) жіночине благословення — Мати Божа з Христом на руках — кидає додолу й дико, скажено б'є чобітьми...

— На, на, на! — божевільно кричить Собачка: — Докажи мені, що ти не картинка? Ану, докажи... — Наступивши ногою на образ Христа, запінений, він ловить перелякані од жаху очі Гальки, хватає її за коси, валяє додолу і — знущається:

— Цілуйся з своїм Богом... Цілуйся, бо сьогодні я тебе рішу...

Палажка:

— Тату, попалили ікони — мати мовчали, не вбивайте їх та не сиротіть нас...

Собачка сидить на лаві і, захеканий од бійки, спльовує додолу із прикушеної губи кров і тупо дивиться на суворий портрет Шев

ченка в шапці; перед ним стоїть на колінах Падажка і обмиває сльозами чобіт:

— Хай не повстає проти мене... Понімаєш? Правда, Тарасе Григоровичу? — звертається він до Шевченка, — не повставай — палю — знаю: мене сплять гади... Е, ти тоже гайдамацька нація... — мляво, стомлено закінчує Антон Радіонович і п'є воду.

І побита, замкнена в коморі, лежить на голому помості Галька; до неї доносить дика вулиця Половецького якісь шматки пісень чудних та кривавих:

Летела пуля через гору
Та й простреліла груди белу мою...

В піснях парубоцьких дівоцтво та заміжжя Гальчине біжить у степу темне та невиразне, як осіння ніч...

Годі глухо кашляє десь чорнобривий паровоз, кашляють колеса, а Галька одкашлює на помості кров і шепче страшні слова:

— Однаково, чи там вмирати, чи тут, — однаково...

Її очі світяться, горять, вона хоче підвестися і непритомна падає на засік з чужою пшеницею — і, прислухаючись до свого голосу, каже: — Уб'ю...

Собачка з лайкою виводить останні слова анкети: — «Для приєра сам спалив ікони»... гасить каганець, кладе на долівку подушку, поруч рушницю. Хоче заснути... Голова стомлено падає на крайок подушки, і по хаті починає метушитися сонний горілчаний дух. Собачка спить.

До хати Антона Радіоновича підходить забрьохана, сліпа осіння ніч, заглядає у вікно, сідає на причілку, коло собаки, і жде.

ТВАРИНА

I

З маленького домика край овочевого саду вийшов мужчина такий високий, що дивувало, як він, в тому домі буди, не пробив головою даху.

Ще дивніше, що його плечі пройшли через вузькі сінешні двері, а ноги не провалилися на трухлявих дошках ганку.

Мужчина пройшовся по стежці перед домом і зупинився коло клітки, в якій сидів лякливий крілік і гриз вербові пагінки. Клітка була з міцної дротяної сітки, такої міцної, що могла втримати лева, і крілик од того здавався ще ніжніший у своїй пухнатій безсилій ніжності.

Мужчина нагнувся над кліткою,

відчинив зверху маленьку кватирку і витяг крілика назовні. Держачи на лівій руці, він правицею гладив звірка, а крілик щулився і заривався носом під пахву.

Зарослі стежки саду сіріли, і там, де ступали босі ноги велетня, лишались чорні сліди.

Мужчина йшов стежкою поміж яблунь, рясно вкритих недозрілими яблуками, і в його глибоко запахлих очах на виснаженому обличчі грала усмішка людини на одужанні.

Потроху домок закрили яблуні віти, і мужчина зупинився коло огорожі. Зіп'явшись навшпиньки, він подивився туди за підгнилий паркан і оглянув невеличкий город.

Все було гаразд на тому клаптику землі, засадженому картоплею, помідорами, капустою й огірками, і людина весело засвистала бравурний мотив.

— Ну, як тобі спалося, Королівно? Чи не страшно самій? Га?

— говорив мужчина до крілика і гладив його спинку. Крілик знав, що вони вже коло городу, де господар почастиє його капустяним листом, і підняв вуха.

Так бувало кожного ранку, і тільки поворот не подобався кріликові, бо знав він, що знову доведеться сідати до клітки до самісінького завтрашнього ранку.

Тимто він кілька разів спробував вирватися, та, коли в цьому не пощастило, заспокоївся і принишк.

— Що, Королівно, побачила марність зусиль? Ух, ти, дурненька тваринка! Не варт пручатись! Над тобою тяжить невмолима доля.

Велетень усміхаючись пройшов повз клітку, і Королівна здивувалась, що він не зупинився, а попростував до домика край саду.

Ближчі до житла доріжки були присипані піском, і він хрумтів під ногами свіжим ранковим хрумкотом, а з височини людського погруддя Королівні було видно ма-

ленький ставок за деревами праворуч, високий паркан навколо саду, а там, у даліні садової стежки, знайомий будиночок з кількома сарайчиками, що свого часу були курником, свинюшником і корівником. Тепер у тих хлівах нічого не було, крім старих, ні на що непридатних поламаних меблів. Тільки в колишньому курнику зберігався нескладний струмент, що ним велетень орудував на городі й в саду.

От уже й ганок маленького домика. Він, цей домок, був колись пофарбований у червоне, та час злизав ту фарбу і тільки де-не-де залишив бурі плями її. Потужний час не помилював і претенсії на «стиль», що од нього залишалися різьблені колонки на ганкові та випиляні з шалівки орнаменти під дахом.

Коло ганку чорніла надвірня піч, вимурована з цегли, з високим чорним димарем, і Коро-

лівна, побачивши цю споруду, злякано сховала носа під пахву.

— Що, Королівно, злякалася моєї фабрики? Не бійся, тебе на тій печі смажити не будемо... Тьотя Тіна на тебе заповіта поклала... Будеш її нащадка втішати... Будеш, Королівно?

Королівна ворухнулася під пахвою, і тільки, як заскрипіли підгнилі дошки під ногами, вона озирнулася навколо, та, крім широчених плечей господаря і дверей кімнати, нічого не побачила.

В сінях пахло вогкою цвіллю дерев'яного помешкання, а в хаті до тих запахів прилучився запах убогого людського житла, — там було таке безладдя, ніби мешканці щойно приїхали або збиралися виїздити.

Мужчина вступив до кімнати навшипиньках і тихо підійшов до ліжка, де лежала жінчина, закутана в ковдру. Вона спала, повернувшись до відчиненого вікна, і

обличчя її промовляло за неспо-
кійне життя. Мертвотні синці під
очима, загострений ніс та скорботні
рисочки коло рота свідчили за фі-
зичні страждання та нервову пе-
ревтому. Каштанове волосся її роз-
сипалося по подушці, а рука по-
верх ковдри була немічно-прозора
й тонка.

— Тьотя Тіна спить, — проше-
потів мужчина на вухо крілкові,
і той прищулився од лоскоту.

— Хто тут? — спитала спросон-
ня жінка і підвелася на лікті. По-
бачивши Королівну, вона всміхну-
лася ласкавими очима. — А, це ти,
лохматко! Ну, йди до мене!

Королівна вислизнула з великих,
як рогачі, рук велетня, стрибнула
на підлогу і забилася під ліжко, а
він нахилився над жінкою:

— Ну, як ти себе почуваєш?

— Яюсь мені погано... Оце засну-
ла, але вже зараз мене канудить...
я, певно, збожеволію...

Важко дихаючи, жінка лягла на

бік і дивилася кудись у далину за вікно, де червень пишався сонцем і квітами — і не було йому ніякого діла до хворої вагітної жінки. Ця байдужість обурювала жінку, і вона заплющила очі, щоб не бачити сонячного дня і грайливих горобців на кущі за вікном.

— А коли це може статися? Га?
— спитав мужчина і застиг у сподіванні відповіді.

— По-моєму, через місяць... Але ж, як їсти хочеться! — з мукою в голосі перебила сама себе Тіна.

— Так, може, щось приготувати?

Тіна мовчала, і ця мовчанка невимовно гнітила мужчину. Може, він щось не так сказав або не так зробив, а може він своєю присутністю дратує Тіну?

Тіна почула слова, сказані чоловіком, але в її уяві пронеслася згадка про гидку їжу, і її ще більше занудило од цих думок. Вона тільки

мовчки махнула рукою й одвернулась до стіни.

Довгі місяці фізичної муки нервової вагітної жінки вщент виснажили Тіну, а до тих нестерпних фізичних мук прилучилися муки за майбутню дитину, її першу дитину; якій готує невідому, таємничу, але запевне злу долю, це голодування.

В той час, як її чоловік, стомлений за день незвичною важкою працею та систематичним недоїданням, спить важким сном каторжника, Тіна довгі ночі передумує свої тяжкі материні думки. То вона бачить свою майбутню дитину без пальців у наслідок голоду під час вагітності, то в уяві повстають тупі очі рахітичного ідіота, що цілими роками буде мучити її молодше життя...

І як починала матірня думка кружляти навколо майбутнього дитяти, то вже не було сну Тіні. Вона вишукувала причини, через які

голод не відіб'ється на її дитині, вишукувала безнадійно, як хтось, умираючи від спраги, шукає в пустельних пісках крапель води.

— Велетню, коли ж усе це скінчиться? — розпачливо запитувала Тіна, і на очах їй бриніли сльози.

Він не знав, коли «це» скінчиться. Він мовчав, цей велетень, і Тіні здавалося, що його мовчанка — то мовчанка могили над її молодою долею. Немає порятунку, немає просвітку, немає й не буде.

— Не журись, Тіно, сьогодні в нас буде хліб і навіть сметана! — сповістив він дружину, і йому захотілося, щоб це звеселило жінку.

Тіна посміхнулася, але од згадки про їжу її занудило, вона зблідла й одкинулася на подушку. Зволонівши з собою, Тіна промовила:

— Гаразд, я дуже рада...

— Ну от, я ж завжди кажу, що все обійдеться і буде гаразд! Ти в мене велика песимістка!

Велетень почав ловити Королів

ну, а вона забилася в найдавший куток під ліжком і не давалася до рук.

— Зажди, я тобі намну вуха! — погрожував він і нарешті впіймав пухнату Королівну.

— З Королівною буде бавитися наш маленький, — промовила сидувано Тіна. — От маленький намне вуха Королівні... — Приступ нудоти знову скривив обличчя жінці.

Мужчина, як завжди, був спокійний і лагідний, як лагідні всі дуже здорові люди, мало терті життям. Він, навіть бачачи страждання жінки, реагував на них, як на щось нормальне, без чого ніяк не можна обійтись, а тому власне й хвилюватись нема чого. Треба довірити все часові, бо з часом, як відомо, нормально проходить вагітність і зникає хворобливий стан. То нічого, що їм доводиться трохи голодувати, ну, якихсь там тричотири дні інколи не вистачає хлі-

ба, але все одно вона багато не з'їсть, а він і без хліба виживе...

От що немає соли — оце кепсько. Маляті сіль потрібна, але він, велетень, — ботанік, і знає, що в помідорах соли вистачить, молоді ж картопля, хоч і не смачна без соли, зате має багато крохмалю. Одне слово, за аналітичними підрахунками, маляті вистачить всього і боятись каліцтва нема чого. Чоловік прочитував Тіні цілі лекції, і це давало їй змогу відпочити від думок і трохи розвіятись. Тіна охоче слухала й інколи всміхалася його словам, як наївним дитячим вигадкам.

Зловивши Королівну, велетень сідає край ліжка й починає оповідати.

Ліжко вгинається під великим тілом чоловіка, і Тіні стає затишніше, немов вона сховалася за великий мур, і мур той захистить її від усіх нещасть і негод.

Велетень розповідає повільно,

з довгими ліричними відхиленнями, інколи усміхаючись своїм словам, а інколи насуплюючи брови. Він насуплює брови саме тоді, коли треба було б усміхатися, і всміхається, коли належало б насупити брови. За його словами виходило так, що людям на землі не вистачає тільки доброї волі раювати. Всі дані для раювання є, і він раював би хоч би й зараз, коли б можна було повернутися до інституту, висиджувати годинами в прекрасних вегетаційних домиках, де так багато сонця і рослинних випарів, і вранці та ввечері голубити свою Тіну...

А ще він буде водити за маленьку ручку маленького... О, він не пожалкує за найкращою квіткою в своєму вегетаційному домику і зірве її для малого... Так, зірве, навіть і тоді, коли йому це порушить науковий дослід...

— Ні, не треба порушувати наукових дослідів, — каже Тіна, —

треба якнайшвидше повернутися до інституту...

Звичайно ж, вони незабаром повернуться до інституту. Велетень не має в тому сумніву. Вони скоро повернуться на свою інститутську квартиру і будуть жити так само, як і до цього жили...

— Я хочу встати, допоможи мені, — попрохала Тіна і заворушилася на ліжку.

Велетень допомагає жінці своїми невковирними руками, а вона докоряє чоловікові за невірність. Нарешті, жінка встала з ліжка й одяглася. Це знесило її так, що знову лягла і, тільки віддихавшись, встала й пройшлася по кімнаті.

Тіна ступала важко, незвично важко, а її великий живіт коливався під шаллю. Обличчя стало ще блідіше, а плечі немов стулились од холоду.

— Не дивись на мене... — Тіні було невимовно соромно перед чоловіком за своє каліцтво, і вона

рада не показуватись йому на очі. І тепер вона шарілася, як дівчинка од сорому, і ніяково закривала живота блідими руками.

— Я піду по хліб... Сьогодні, казали, о десятій годині спечеться... Ти побудеш сама?

Тіна була рада, що велетень, нарешті, йде і вона лишиться сама.

— Дай мені Королівну...

Жінка гладила пухнатого звірка і думала свої думки, такі звичні й безладні, як і ця кімната, що її ніяк не може прибрати Тіна.

— Ну, йди погуляй, — випустила вона на підлогу Королівну, а сама попрямувала до ліжка. Раптом за дверима розітнувся вереск звіряти, і Тіна тепер тільки помітила, що чоловік не зачинив за собою двері і Королівни в хаті не було.

«Схопила кішка!» — подумала Тіна і шарпнулася до вікна. Серце їй завмерло: в далині садової стежки бігла велика руда собака, а в зубах її теліпалося пухнате тільце

Королівни. Тіна зойкнула не своїм голосом, але рятувати не було кому. На безлюдному кутку селища ніхто не почув її крику.

Сльози відчаю залили Тініне обличчя і вона, ледве дійшовши до ліжка, впала на нього. Очі заслала темна пелена, до горла підкотився задушливий клубок і їй знову занудило.

II

Велетень прийшов через годину, шльопаючи босими ногами по ганькові. Він приніс із собою цілий мішок хліба і безліч сонячної бадьорости. Мішка він поставив коло столу, а бадьорість свою почав вилити в словах.

— Королівну собака роздерла... — промовила Тіна, повернувши до чоловіка заплакане обличчя.

— Яка собака? Коли? Як? — велетень нахилився до Тіни, вона охопила його шию руками і притиснула кудлату чоловікову голову

до грудей. Тіна плакала так, наче не крілика схопила собака, а її дитину.

— Заспокойся, Тіно, я дістану другу Королівну... Ну, не плач же, тобі не можна так хвилюватися!

Тіна здригалася од сліз, а велетень, як завжди в таких випадках, не знав, що робити, і сидів, розставивши руки. Потім він устав і почав викладати з мішка принесене.

Його великі руки, як рукавиці боксера, любовно брали хліб і клали на стіл. Які прекрасні ці хлібини! Він ніколи не відчував своєї краси звичайного житнього хліба, а тепер вдихає ту красу широкими ніздрями і всмоктує очима і відчуває на смак. Один, два, три, чотири хліби... Аж цілих чотири хліби! Таких рум'яних, запашних і теплих, що дивно стає, як то можна було їх міняти на золотого годинника та й ще давати на додachu цілу сулію справжньої сметани! Що то за дурні люди, що

можуть такі багатства міняти на якогось золотого годинника!

Мужчина відчув ніяковість так, — ніби він обдурив людину, давши за чотири житні хлібини сулію сметани й золотого годинника. Але ж він те робить не для себе. Коли б для себе, то було б ганебне. Він це, напевне, нечесне діло робить для Тіни і для майбутнього маляти, що тягне з Тіни всі живі соки. А він же батько і мусять добувати все для свого маляти. О, він прекрасно розуміє свої батьківські обов'язки!

Запах свіжоспеченого хліба пішов по кімнаті і дістався до Тіниних ніздрів. Вона повернулася до столу і витерла сльози. Їй до млости хотілося їсти отой запашний хліб, вона б з'їла цілу хлібину, та раптом Тіну заканудило, і вона одмахнулася од їжі.

— Бідна, бідна Королівна! — промовила Тіна, заспокоївшись, і чоловік зрозумів, що причина хви-

лювання жіночого — в тому, що собака роздерла Королівну, і в ньому з темних закутків свідомости піднялися чорні випари лютої зневаги до тієї невідомої собаки, що роздерла Королівну і порушила спокій Тінін.

— Заспокойся, Тіно, — казав він своєю звичайну фразу, — я знайду собаку, і вона не буде більше дерти Королівен...

Почату хлібину чоловік залишив у кімнаті на столі, а решту взяв на оберемок і одніс до комірчини поруч із сінцями. Та комірчина була маленька, з невеличким вікном угорі і двома полицями. Велетень поклав хліб на полицю і старанно накрив його мішком, щоб не черствів, а сам пішов до саду, попереду зазирнувши до кімнати. Тіна спала, і він тихо зачинив двері, виходячи на ганок.

Червневий день буяв над садом і, як веселий марнотрапець, розкидав сонячне золото по землі.

Яблуні жадають того золота?

— Нате вам, чудові яблуні, золота!

Трава хоче сонячної винагороди за те, що стелиться під ногами?

— На тобі, траво, бери, скільки забажаєш!

Веселі пернаті музики звеселяють не даремно?

— Нате вам, горобці й жовни, стонадцять жмень вогняного рідкого металю!

Навіть пуголовки в копанці висунули свої голівки з брудної води до сонячних багатств і каламузять воду дурними хвостиками.

— Нате й вам, чудернацькі тваринки, сонця, щоб у вас, крім хвостиків і голівок, вирости тулубці!

Велетень багатій ішов по гарячій землі і всміхався собі в серці. Цей день такий щедрий на сонце, що велетень відчуває себе ніяково — так, ніби взяв собі щось, належне іншим. Він подивився на свої босі брудні ноги, на замазані землею

штани, на перкалеву сорочку — й усміхнувся. Йй-Богу, його босі ноги — як у верблюда, а весь він схожий на придуркуватого юродивого, що зиму й літо ходить босяком.

Земля гаряча від сонця і на серці в людини тепло. Тіна поїла поживного хліба і спить тепер спокійно, і його маля тягне ті сошки, що витворилися з хліба... Яке воно буде, те маля? Певно, таке пухнате й рожеве, що його страшно буде взяти в руки?

Мужчина усміхнувся собі в шорсткого вуса і пішов на город. Картопля вже цвіла, а помідори визрівали під сонцем, червоніючи лискучими ребрами. Незабаром вистигнуть дині, що їх так дбайливо доглядав велетень. Капуста зав'язує голівки, а огудина на огірках, як косиці маленьких дівчаток.

Міркування ці перервала руда собака, що промайнула з ділянки, де росли дині.

«Чи не ця собака роздерла Королівну?» — подумав мужчина і, закріпивши її, ухвалив розпитати Тіну. Він підійшов до динь і нагнувся над напівдозрілим плодом. Диня була погрижена собачими зубами.

— А, так ти так! — вголос промовив господар, і серце його забилося люттю до рудої кудлатої тварини. Він ладен був бігти за собакою, щоб жорстоко побити її, але собака була далеко, і мужчина стримався.

Він ішов до домика і не помічав тепер ні сонця, ні тепла. Мстиві думки чорною пеленою обволікали його мозок, а в уяві плигав рудий чотириногий ворог з лякливими голодними очима.

— Та собака руда і кудлата? спитав він Тіну.

— Так, руда і кудлата...

— Ну, я її спіймаю. Вона не втече моїх рук!

Мужчина вийшов на двір і по-

чав готувати дрова коло надвірної пічки. Треба було щось зварити на обід, він думав над цим з напруженням винахідця, що ніяк не довершить своєї синтези. В комірчині є сухі гриби й лавровий лист. Гриби й лавровий лист не давали ніякої путящої комбінації. От ще він забув про молоду картоплю, викопану вчора, — вона збільшує число комбінацій. Може вийти картопляна юшка з грибами або картопляна юшка з лавровим листом. Або з тим і тим разом.

Ах, ледве не забув! У нього є ще, мабуть, з ложку гречаного борошна, що він його ховав для Тіни! Тіна тепер все одно не буде їсти набридливих гречаних галушок, і він використає те борошно для сьогоднішнього обіду.

Але борошна було надто мало, і він придумав підмішати до нього житніх висівок і таким робом збільшити масу галушок.

Огонь весело тріщав у грубці і

на плиті варилася неймовірна комбінація з молодої картоплі, грибів, галушок і лаврового листу. Лавровий лист давав приємний запах, смачно лоскочучи ніздрі велетневі, що сидів і помішував вариво в каструлі. Раптом поблизу щось зашаруділо в кущах, і руда кудлата собака, побачивши людину, кинулася навтьоки вздовж садової стежки.

Як несамовитий схопився велетень і побіг навздогін за собакою. Собака бігла, прищуливши вуха, а за нею гугали, як телеграфні стовпи, ноги велетневі, а рука вимахувала якимось кийком. Отот наздожене двоногий вóрог і розчавить своїми, як смерть, ногами. Собака зробила надмірне зусилля і переплигнула через паркан. Аж тепер велетень став і отямився. Погляд його звернувся в бік правиці і в очах зазолотилася усмішка — в руці був ополоник, що він ним мішав вариво. Ця смішна пригода

розвіяла гнів мужчини, і він пішов назад з освіжілим серцем. Каструля з галушками кипіла, і в ній лишилося не більше як половина юшки.

«Чорт-зна що! Якась собака не дає спокою! Ні, треба щось придумати!» — Розвіяні було хмари гніву потроху знову почали скупчуватися, аж поки зовсім не закрили веселого сонця гумору.

Велетень взяв каструлю з варивом і пішов до кімнати. Тіна не спала, а, почувши пахощі вареного, застогнала:

— Велетню, винеси, якщо твоя ласка, з хати-цю гидоту! Я не можу...

Од пахощів лаврового листу її вернуло, і велетень прожогом вискочив на ганок. Він примостився на східцях і жадібно їв свої галушки, аж поки в каструлі нічого не лишилося.

Бідна, бідна Тіна! Коли б вона вже швидше стала на ноги! Коли б уже швидше кінчилося перебування в цій дірі! Який він буде щас-

ливий кинути ці знамениті дачі і знову прибрати людський образ і працювати в своєму привітному вегетаційному домику там, в інституті! То будуть щасливі хвилини! Він не буде варити цих гидотних галушок, а їстиме прекрасний, що смердить віхтем, борщ в інститутській їдальні! Ах, як він, той борщ, прекрасно смердить проти цього огидного варива!

Поклавши каструлю на місце, мужчина зайшов до кімнати і винувато мовив:

— Я піду на півгодинки в селище, дізнаюсь, як воно там... Які новини...

III

Велетень повернувся веселий і своїм настроєм помітно вплинув на Тіну. З його слів виходило так, що якийсь тиждень-два він побуде в місті і негайно забере її звідси. От тільки поладнають колію, і він майне!

Веселі зайчики вилискували йому на обличчі, а коло очей залягли добрі зморшки, як промені його світлих надій.

— Я їсти хочу... — сказала Тіна і вибачливо всміхнулася. Господар кинув розповідати і пішов до комори. Повернувся він вкрай стурбований, держачи шматок хліба в руках.

— Ти розумієш, яке свинство? Собака з'їла майже цілу буханку!

Велетень розлючено ходив по кімнаті, нервово розмахував руками і лаяв усіх собак на світі. Він ніколи ще не був у такому збудженому стані і справляв кумедне враження, як всі добродушні люди, гніваючись. Тіна їла сметану й усміхалась:

— Ну, чого б я хвилювалася? Ще ж дві буханки зосталось...

— Але яке нахабство! Яке нахабство! Це чорт його знає що!

Нарешті, використавши весь свій убогий лексикон гнівливих слів,

велетень відчув себе безсилим, як вояк без набоїв, і стомлено сів на незручний стілець, зсунувши брови на перенісся. На лобі й коло рота йому залягли незвичні шорсткі зморшки, а засмагли великі руки стислися в пудові кулаки. Він сидів мовчазно і важко думав, і думки його живилися мстивими почуттями.

— Ну, гаразд... — промовив глухо велетень і, підвівшись із стільця, попрямував до дверей.

В комірчині він узяв два хліби, поклав їх у мішок і причепив високо на гак під стелю. Потім одчинив двері комори і пішов садовою стежкою, весь час озираючись назад. Дійшовши до лавки, він став і почав очікувати на руду собаку, на ту мерзенну тварину, що віднімає пожиток його ненародженої дитини. Він сповнився первісним захватом боротьби за продовження роду і ладен був перегризти горло звірюці, п'ючи со-

лодку втіху з передсмертних корчів ворога. Його добродушне голо-
мозе серце немов обросло шерстю
і важко розгонило кров, а руки
прагли напружень боротьби і сти-
скалися нервовими корчами.

Тоненька півка тисячолітньої
культури, що обволікала інтелект
і чуття велетня, раптом спала, і
він тільки перкалевою сорочкою різ-
нився від свого печерного предка.

От велетень спалахнув мислив-
ською радістю, побачивши руду
собаку коло ганку своєї квартири.
Тенер він добре роздивився: то
була сучка, з одвислими пипками,
така кудлата, що шерсть її спада-
ла з боків і звисала неохайними
патлами. Вуха її стриміли, як у
вовка, а очі лякливо нишпорили.

Собака зупинилася коло ганку і
нюхала повітря.

Озирнувшись кілька разів, вона
несміливо ступила на сходи ганку
і незабаром зникла за дверима в
сінцях.

Швидкими кроками людина попрямувала до домика й зачинила комору. Собака люто завищала і зашкрябала пазурами, але то були марні зусилля. Тоді тварина завищала голосно, немов кличучи на допомогу, і, нарешті, зойкнувши, затихла. Там десь, за дверима, невблаганна доля наближалася залізними кроками, і собака, забившись у куток полиці, втупила очі в поріг.

Нарешті, на танку почулася хода гнівного велетня, що знайшов підхожу зброю розправитись із ворогом. То була груба залізна ключка, що нею звичайно смикають сіно із стогів. Вона була важка і вагою своєю радувала сильну руку, що міцно стискала залізо, а мстивість така ж тверда й жорстока, як і зброя, сковувала серце.

Собака, зачувши ходу людини, жалібно завищала, і від того виску лютість вибухла в душі велетня, і він, зціпивши зуби, ішов до комори

убити мерзенну тварину, що насмілилася шкодити його майбутній дитині.

Він стукнув ключкою в двері і, раптом відчинивши їх, вскочив до комори. Так само швидко зачинившись, він люто опустив важке іржаве залізо на собаку — але та шарпнулася у куток і уникла смертельного вдару.

Ставши спиною до стіни, сука оскалилася на людину, але змірявши, що перевага на боці ворога, з розпачливим виттям метнулася по коморі. Мужчина до болю затиснув палицю в руках і, вибравши слушний момент, опустив її знову на беззахисну собаку. Та й на цей раз собаці пощастило — кінець палиці попав у стінку і затримав ключку. Собака несамовито зойкнула і стрибнула у маленьке вікно, що було нарівні з головою людини. Посипалися склянки, і мужчина широко розплющеними очима дивився на вікно, в яке, здавалося

ся, ніяк не могла вискочити собака.

Здивовання трохи розвіяло лють, і велетень розтулив руку. Ребра залізної палиці в'їлися в долоню, залишивши білі й червоні смуги. Мужчина витер спітніле од напруги чоло, і йому пригадалися злякані очі тварини. Він поставив ключку під стіну і тихою ходою вийшов з комори:

— Ну, тепер руда сучка більше не прийде... Я її добре нагнав... — сказав він Тіні, затаївши свій намір убити собаку.

— Ти дуже блідий, чи не ліг би ти спочити?

— Ні, я піду на свіже повітря...

Як хороше, що так обійшлося і він не вбив собаки! Налякав — і досить з нього... Більше не прийде...

Мужчині неприємно було, що він, культурна людина, міг дійти до такої розправи, а ще більше, що причиною її була хлібина, з'їдена голодною собакою. Мусіла ж та собака шукати собі їжі!

Сонце спадало на брунатну хмару куряви на заході, і в повітрі після душного дня повіяло холодком. Пил на дорозі ніжно лоскотав затоптані підошви босих ніг і заспокоював велетня. Він врешті по-філософському, спокійно почав докоряти собі за хвилиний наплив дикого почуття до голодної тварини і поклав більше не допускати такого стану. Він же може тримати себе в руках!

Тіна спала, коли чоловік повернувся додому і ліг на своє плескасте, тверде ліжко.

IV

Велетень помилився, думавши, що собака налякалася і більше не появиться. На другий день він зігнав тварину зі своїх прекрасних днів, що він їх так плекав, і зненависть знову заворушилася в його грудях. Та на цей раз він обмежився тільки тим, що кинув на собаку грудкою землі..

Він майже забув про цей випадок, як днів через два знайшов три найкращі свої дині, знівечені собакою. По цьому величезна постать довго маячила стежками саду, і похилена голова промовляла зашкарублі думки. Мстивість була підігріта новою шкодою і потроху охоплювала велетня, і його культурний інтелект не в силі був боротися з каламутними почуттями. Він уже шкодував, що не має вогнепальної зброї, а чи отрути, щоб знищити собаку.

Згодом він побачив руду сучку коло ганку, і її вбогий вигляд нагадав людині всі прикrostі, що вчинила ця гидка тварина йому й його сім'ї. Собака зазирнула у сінці, але, побачивши людину, з жахом кинулася навтьоки.

В коморі, так само, як і раніш, хліб висів на гаку під самісінькою стелею, і людина, відчинивши двері комори, сховалася в маленькому передпокої. Звідти вона спо

стерігала собаку, що знову повернулася до ганку і смаковито нюхала запахи, що линули з одчинених дверей. Тварина пройшла в сінці і навіть ступила на поріг комори, але її наче щось штовхнуло і вона прожогом вискочила на двір.

Кілька хвилин тварина постояла перед ганком і побігла врешті геть од домика. Мабуть, пригода в коморі далася їй взнаки, і страх переміг почуття голоду.

Цього дня рудої сучки не видно було більш коло ганку, і мужчина втратив надію, що вона знову прийде.

Проминуло ще кілька днів, і господар з обуренням пересвідчився, що ворог не кинув йому шкодити. Кілька достиглих динь з'їдено на городі, а одного разу велетень застав на цій шкоді собаку.

З того часу вже ніщо не заглушало наміру вбити сучку, а розгнuzданий гнів шматував його філософську рівновагу. Мужчина хо-

див, напоєний жагою дикої кривавої помсти, і йому, вкрай виснаженому голодом, здавалося, що він зміг би зубами роздерти на криваві шматки свого запеклого ворога.

В коморі вже залишилося з пів хлібини, і господар мусів подбати за поживок для своєї вагітної жінки. Можливості дістати хлібдесь поблизу втратилися і треба було рушати в далекі заможні села. Велетень мріяв про те, як він виміняє не менше десяти паляниць і прийде з прекрасною ношею до дому.

Звечора велетень сходив до жінки сусіди і попрохав доглянути Тіну, поки він повернеться назад, а рано вранці наступного дня почав лагодитись до походу. Він прилаштував торбу, щоб її зручно було нести за плечима, дістав свої документи і заховав їх під підкладку піджака, і, нарешті, вирізав довгу вербову ломаку — і всю ту

старчачу снасть склав у сінцях напоготові.

Тіна спала, і чоловік вийшов поглянути, чи не трапилося якої шкоди на городі. Там усе було гаразд, і лагідне сонце над помідорами й динями на цей раз не затьмарилося гнівом людини. Воно статочно котилось, це сонце, блакитним полем, як дозрілий помідор, капаючи червоним своїм соком на спраглу землю.

А під сонцем на маленькій землі йшов худенний велетень так обережно, немов боявся ненавмисне роздавити земну кулю, а чи зламати рожеву квітку картоплі.

Радісний велетень доходив до дому, як побачив, що руда сучка никала коло ганку, боязко озиравчись, і, нарешті, здолавши страх, ступила, в сіни.

Груди велетня шарпнуло переривчасте дихання гніву, і він семи-мильними кроками подався до ганку.

Собака, зачинена у коморі, скажено вищала і дряпала пазурами двері, як людина закладала знадвору єдиний шлях відступу — маленьке вікно комори.

Він тепер уже справить своє криваве діло! Він уб'є собаку, він задушить її своїми руками, щоб послухати хрускіт поламаного горла й кісток. Милосердя його висохло до краплі і жалощів не лишилося в серці.

Щойно відчинив мужчина двері, як собака з диким виттям кинулася йому під ноги. Людина затисла тварину ногами, як лещатами, і оскаженіло била залізною ключкою, поки тіло собаки не зсунулося в калюжу чорної крові.

Тільки тепер мужчина помітив, що, б'ючи собаку, він побив собі ноги залізною палицею, але зопалу не відчув болю.

Щоб не бачила Тіна, він вийшов до копанки і промив собі рани. Потім, подержи хустку, зав'язав їх,

а впоравшись із ногами, пішов до собаки. Вона лежала, як і раніш, і мужчина, зачепивши її мотузкою, потяг із хати.

Недалеко від спорожнілої клітки він нашвидку викопав у кущах яму, кинув туди собаку, і тільки тоді помітив, що яма вийшла мілка, і тому собаку довелося кинути просто, не закопуючи. Він краще закопає трупа, як повернеться з подорожі, а тепер швидше вмитися б і забути про цей жах, що постав перед очима в усій своїй потворній наготі.

Мужчина зайшов до кімнати і побачив, що дружина прокинулася.

— Я зараз буду йти... Сусідка навідуватиметься... Я повернуся завтра надвечір або позавтра...

— Іди, тільки не барись... Я почувую, що незабаром у нас буде маленький...

Маленький? Яка радість! Він не буде нидіти над хворою жінкою,

справляючи тисячі дрібних хатніх обов'язків, що гнітять його гірше, ніж каторжна робота на городі. Він був здорова людина, а здорові люди не дуже любляють хворих, і, хоч як він любив жінку, а доглядаючи її, стомився, і йому хотілося спочити від неї і побути насамоті зі своїми думками.

Подорож вабила можливістю хоч на час здихатися хатніх дрібниць, і він бадьоро накинув на плечі торбу й узяв вербову палицю в руки.

Поля хвилювалися золотими полотнами, птиці безшумно ширяли на вітрі і розсипали, дзвенячи, перли по ланак.

Велетень відчув себе оновленим і заспівав пісню, що чув її, коли ще університетська наука не штампувала його думок:

За плечима торбина
Ще й латана свитина,
Гей, гей, дочумакувався, гей!

V

Віз котився, і з кожним рипом його знесилений хворобою велетень відчував, як наближається щось невідоме і страшне своєю невідомістю.

Переліски змінювались на поля, байраки — на рівнину, а віз котився й котився, загойдуючи хворого. Він заплющив очі — і йому здавалося, що віз буде отак котитися довіку, без кінця і краю, і ніколи не докотиться до його маленького домика край саду.

На полях де-не-де вже стояли копи, виблискували коси та в'язальниці гнули молоді й старі спини над снопами. Візник час од часу вийкав на коней, але вони не квапилися й гойдали воза, як велетенську колиску, що в ній відчував себе велетень порошинкою на м'якому сні. У його знекровленому мізку пропливали уривки подій останніх жахних тижнів, як

лежав він у пропасниці в незнайомому селі, не мігши ні дістатись до жінки, ані подати звістки про себе.

Він пам'ятає тільки, що, проблукавши два дні селами й хуторами, де люди зустрічали його, як ворога, відчув себе зле й приліг на обніжку, край села спочити...

Стямився він у великій кімнаті, заставленій шкільними лавками, на купі соломи під селянським рядном. Брудні босі ноги були білі, мов у борошні, а мужи кружляли над ним настирливими роями в сухому повітрі.

Тиша ніби припала пилом на затоптаній школярськими чобітьми підлозі і сіро повзла по брудних стінах та убогих географічних мапах, що в них щоразу втоплювалися очі, коли вії піднімалися одігнати мух.

Жах охопив хворого велетня, коли він довідався, що вже три тижні, як лежить у сільській школі під

доглядом баби-сторожихи, і ще доведеться лежати, доки зможе підвестись на ноги.

Що ні день то тяжче ставало очікувати повернення, — і коли, нарешті, перед школою стояв запряжений селянський віз, а баба-сторожиха винесла його торбу, невідомо ким набиту хлібом, він, велетень, вийшов хитаючись і ледве виліз на воза...

Ці спогади пропливають у стомленій голові димчасто-невиразно, то обриваючись сном, то знову виникаючи з голубого туману уяви.

Раптом віз підскочив на вибоїні, велетень прокинувся й озирнувся навколо. Без сумніву, він зовсім близько від домівки, бо вже видно телеграфні стовпи коло залізничної колії.

Блискучі колії нагадали йому про інститут, і гірка думка про втрачене для наукової роботи літо примішалася до інших думок, що

в безладі вихрилися в знесиленій його голові.

— Приїхали, — сказав візник і смикнув велетня за рукав.

Так, справді, вони приїхали до дачного селища, і мужчина показав, куди їхати далі.

Він тепер пильно вдивлявся вперед, немов намагаючись просякнути зором всередину домика, де зашилася Тіна, і дізнатися, що там сталося.

От промайнуло поле, а за полем показалася огорожа саду, того саду, де він так ще недавно походжав, дбаючи за спокій і достаток дружини. Він пригадав і Тіну, і город, і, нарешті, собаку, яку так жорстоко забив у коморі.

Йому стало соромно за себе, а серце стислося жалістю до нещасної тварини. Він у найдрібніших подробицях пригадав подію в коморі, і сучка стала перед його уявою зі своїми сухими ребрами, рудим ковтунням, пожадливо-лякливими

очима і, нарешті, одвислими пипками.

Останнє гостро пересмикнуло несподіваною думкою все його велике, знесилене хворобою тіло. Одвислі, набряклі пипки! Аджеж то була сучка, що годувала своїх цуценят! Він, відчувши весь жах безпорадності в брудній школі на підлозі, раптом побачив усе в новому світлі.

Яка жорстокість! Яка дика, непростима жорстокість! Хвороблива сльоза залоскотала вію, — і він повернув очі, щоб, бува, не помітив візник.

В уяві зароїлися картини голодної смерті маленьких тварин, що даремно шукали матірнього лона десь під хлівом, у той час, як він, сильна, розумна, освічена людина, вбивав гострою залізякою їхню матір...

Вся кров од невимовного сорому припала до лица, і він мимо-

волі закрив очі рукою. Який жах!
Який жах!

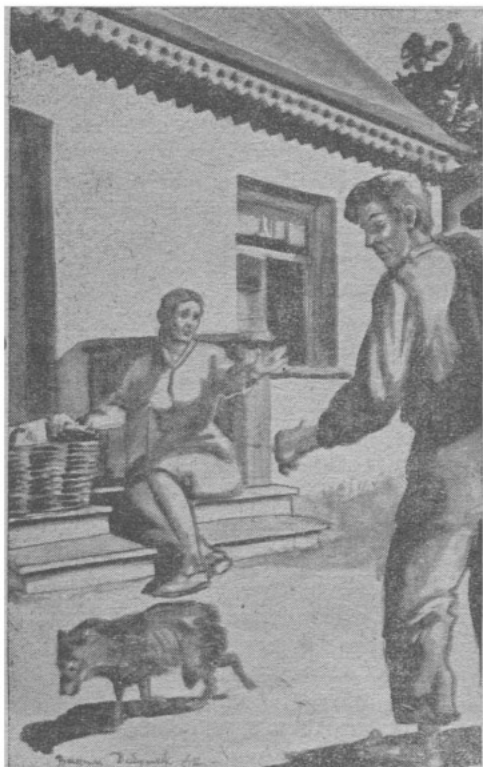
— Отут, чи що? — спитав візник і зупинив воза.

— Тут! — сказав мужчина і зліз з воза коло воріт своєї садиби. Він підійшов до хвіртки і, одчинивши її, зупинився. На дворі не було ніяких ознак життя. Тиша панувала навколо, і велетень несміливо ступив кілька кроків по дворі.

Страшна думка, думка про передчасну смерть Тініну, що, може, вона давно вже лежить під могильним горбком на місцевому кладовищі, промайнула чорним привидом і пройняла всю його істоту гострою тривоною.

А малятко? І воно померло разом з матір'ю голодною смертю, не мавши свого захисника й кормителя, як... ті цуценята?..

Серце стислося від цієї думки, і він ледве встояв на ногах. Напруживши сили, мужчина пішов до ганку, — і надія заворушилася в

його грудях: у відчиненому вікні стояли свіжонарвані квіти, а на стежці видно було сліди підмітання. Раптом слабкий викрик привів його до притомности, і він, обернувшись, побачив Тіну, що сиділа на сходах ганку, а поруч у плетеній колиці лежало щось, загорнене в рожеве покривало-простирадло.

— Велетню! — вигукнула жінка, і сльози одна по одній побігли з її очей по зарожевілих щоках.

Якусь хвилину він стояв нерішуче, а потім стиснув Тіну у своїх широких, але безсилих обіймах.

— Подивись на нашого красунчика... — і, відповідаючи на допитливий погляд чоловіка, мовила: — я даремно турбувалася — він здоровий, як бичок!..

Велетень нагнувся до колицки, взяв на руки немовля і вдивлявся в сонне його обличчя. Дитина розплющила очі й заплакала.

— Давай я його погодую...

Сором'язливо зашарівшись, мо-

лода мати годувала дитину, а з ганку в цей час зійшла руда сучка, шкандибаючи на одну ногу, і лягла під стіною. Двоє цуценят, кинувши бавитися, вп'ялись у її пипки, кумедно плямкаючи й одсапуючись.

— А це що за собака? — тривожно спитав мужчина.

— Це сусідка одволодала... Казала, що страшно славучала в нас у саду. Зовсім була здихала, а як тільки трохи очуняла, кинулася до своїх цуценят... Оце вони.

Велетень відчув, що він маленький і мізерний і так само кривоногий, як і ця руда сучка, під байдужим велетнем сонцем...

З М І С Т

	стор.
Вступ	3
Солонський Яр — М. Хви льовий	6
Анкета — Гр. Косинка . . .	27
Тварина — О. Слісаренко .	55

